

УДК 343.85

В. Я. Конопельський

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Однією з проблем, що потребують розв'язання, а також пріоритетним завданням, яке визначене в Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р), є протидія рецидивній злочинності. Зазначена проблема була гострою в перші роки незалежності України, проте залишається актуальною й нині. При цьому суттєво не змінилася ситуація і з прийняттям нового Кримінального кодексу України (далі – ККУ) в 2001 р. Про це, зокрема, свідчать статистичні дані, які характеризують стан рецидивної злочинності в Україні, а саме: якщо в 2001 р. в загальній структурі злочинності питома вага зазначеного виду злочинів складала 21,7%, то в 2002 р. кількість рецидивних злочинів зросла до 22,5%. В інші періоди стан рецидивної злочинності в Україні мав такий вигляд: у 2003 р. – 24,4%, у 2004 р. – 23,4%, у 2005 р. – 24,2%, у 2006 р. – 24%, у 2007 р. – 25,6%, у 2008 р. – 23,7%, у 2009 р. – 20,6%, у 2010 р. – 20,5%, у 2011 р. – 21,1%, у 2012 р. – 21,4%.

Як свідчить практика та результати наукових досліджень, однією з детермінант, що породжує й обумовлює цей вид злочинності, є прорахунки в організації виконання покарання у вигляді позбавлення волі та, зокрема, неналежний стан режиму відбування покарання засудженими.

Стан дослідження. Вивчення наукових джерел показало, що тією чи іншою мірою дослідження питань кримінально-виконавчих засад протидії організованій злочинності в Україні присвячено роботи О.В. Беци, І.Г. Богатирьова, В.В. Василевича, А.П. Геля, О.М. Джужи, Т.А. Денисової, В.В. Кондратішиної, О.Г. Колба, В.О. Меркулової, О.В. Лисодеда, Л.П. Оники, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, І.С. Яковець та інших.

Водночас питання щодо відображення в сучасній кримінально-виконавчій політиці України ролі кримінально-виконавчих засад протидії організованій злочинності та місця принципу диференціації й індивідуалізації виконання покарань у науці прямо не ставилося, що й послугувало додатковим аргументом під час вибору теми наукової статті.

Виклад основних положень. Як свідчить суспільна практика, кримінально-виконавчі засади протидії організованій злочинності у виправних і виховних колоніях України мають свої змістовні елементи та особливості.

Першою особливістю є те, що ні мета, ні завдання кримінально-виконавчого законодавства України не передбачають питання протидії організованій злочинності в установах виконання покарань (далі – УВП): ст. 1 «Мета і завдання кримінально-виконавчого законодавства України», ст. 92 «Роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях», ст. 104 «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях» та інші норми Кримінально-виконав-

чого кодексу України (далі – КВКУ) [1, с. 105–134]. Водночас у деяких спеціальних законах мова про зазначену протидію ведеться. Так, у ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» зазначено, що роздільно в цих установах тримаються особи, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 200–235 ККУ, кваліфікуючою ознакою в яких є «вчинення злочину організованою групою», а також особи, які обвинувачуються або підозрюються в одному й тому ж кримінальному провадженні, за наявності відповідного рішення особи або органу, які здійснюють кримінальне провадження, що, без сумніву, створює формальні перешкоди для протиправної діяльності організованих злочинних формувань в установах попереднього ув'язнення. Разом із тим у подальшому – після засудження членів організованих злочинних угруповань – питання протидії їх діяльності регулюються підзаконними нормативно-правовими актами. Наведений підхід не можна визнати логічним та обґрунтованим із таких підстав:

– відповідно до вимог ч. 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади (у цьому випадку – органи й установи виконання покарань) та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією України й законами України, а це означає, що протидія організованим злочинним угрупованням у виправних і виховних колоніях має також ґрунтуватись на вимогах принципу законності. При цьому, як зазначено в п. 1 рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 «У справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 19 Конституції України, ст. 25, ч. 14 ст. 46, ч. ч. 1, 10 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування)», орган місцевого самоврядування має право приймати рішення, вносити до них зміни та/або скасовувати їх на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією й законами України [2];

– як це постає зі змісту п. 1 ст. 92 Конституції України, виключно законами визначаються права й свободи людини та громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина, тобто правообмеження щодо засуджених (у вигляді обмеження прав і гарантій їх реалізації), у тому числі щодо їх роздільного тримання, мають встановлюватись лише на підставі закону;

– згідно з вимогами ч. 3 ст. 63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду, тобто підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема Державної пенітенціарної служби України (далі – ДПтСУ), правообмеження для засуджених вводити не можна [3, с. 84–85].

Ще більше ускладнив ситуацію з означеної проблематики Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». У ст. 1 «Завдання Державної кримінально-виконавчої служби» мова йде лише про завдання зі здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, у той час як у ст. 1 КВКУ визначено інші, більш конкретні завдання, у тому числі щодо запобігання злочинам як засудженими, так і іншими особами, що, звичайно, передбачає також протидію організованій злочинності.

Цей висновок постає, зокрема, зі змісту ст. 4 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», у якій зазначено, що законодавство про боротьбу з організованою злочинністю включає й кодекси України (у цьому випадку – КВКУ); зі змісту ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», у якому до системи органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, включено також органи й установи виконання покарань та слідчі ізолятори (п. «8» ч. 3).

Виходячи з вищевикладеного, логічним було б доповнити ст. 1 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» реченням «а також реалізація інших завдань, що визначені в кримінально-виконавчому законодавстві України та міжнародних договорах, згоду на які дала Верховна Рада України» та викласти її в новій редакції: «На Державну кримінально-виконавчу службу України покладається завдання щодо здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а також реалізація інших завдань, що визначені в кримінально-виконавчому законодавстві України та міжнародних договорах, згоду на які дала Верховна Рада України».

Крім цього, потребує видозміни й Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», зокрема ч. 1 ст. 4 «Законодавство про боротьбу з організованою злочинністю», яку слід доповнити Законом України «Про попереднє ув'язнення», що обумовлюється насамперед тим, що в більшості випадків до членів організованих злочинних формувань застосовують такий запобіжний захід, як тримання під вартою (ст. ст. 176–178, 183 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ)) [4, с. 5], а тому в умовах ув'язнення мають реалізуватись і специфічні завдання боротьби з організованою злочинністю, що визначені в спеціальному законі щодо цих питань.

Не врегульовано означені проблеми й у підзаконних нормативно-правових актах, які визначають правовий статус ДПтСУ та її підрозділів. Так, у п. 1 Положення про Державну пенітенціарну службу України, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 394/2011, зазначено, що ДПтСУ забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Проте досі в Україні на правовому рівні цей вид політики не визначено, тому навіть у такому вигляді функціональне призначення ДПтСУ є формально не врегульованим і таким, що не відповідає певною мірою Конституції України та іншим законодавчим актам у сфері виконання покарань і боротьби зі злочинністю. При цьому варто зазначити, що окреслені проблеми не вирішують і прийняті в останній час Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [5], Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. [6], позаяк у них, по-перше, мова ведеться не про державну політику у сфері виконання покарань, а про її реформування, а по-друге, зміст цих концепцій не повною мірою кореспондується із завданнями, визначеними в Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (ст. 3) та метою й завданнями кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 1 КВКУ). З огляду на це логічно було б доповнити ст. 3 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою

злочинністю» «Завдання закону» таким завданням, як «створення нормативно-правових засад та забезпечення взаємодії всіх суб'єктів системи органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю».

Потребує доповнення з урахуванням запропонованих видозмін і ст. 6 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Зокрема, слід до основних напрямів боротьби із цим видом злочинності віднести й протидію використанню учасниками організованих злочинних угруповань каналів постачання для засуджених в УВП та осіб, які тримаються в слідчих ізоляторах, наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (зброї, вибухівки, боєприпасів тощо) [7, с. 200–204], а також протидію встановленню взаємозв'язків зі злочинними організованими групами в місцях позбавлення волі. Такі ж завдання необхідно визначити й у тих нормативно-правових джерелах, що визначають правовий статус ДПтСУ та її підрозділів, у тому числі в УВП, які здійснюють функції лікувальних установ, мова про які ведеться в КВКУ (ч. 6 ст. 92, ст. 116, ст. 117 тощо).

Другою особливістю кримінально-виконавчих засад протидії організованій злочинності в Україні є те, що ці питання тісно пов'язані з питаннями роздільного та ізолюваного тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях та в більшості випадків регулюються підзаконними нормативно-правовими актами. Серед цих правових джерел особливе місце посідає Інструкція про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі [8], яка, як видається, мала б повною мірою вирішити всі проблеми, що стосуються диференціації та індивідуалізації виконання такого кримінального покарання [9, с. 191–194]. Проте в цьому нормативно-правовому акті теж немає жодного слова про роздільне тримання (розподіл, направлення, переведення) учасників організованих злочинних угруповань, що, як свідчить практика, виступає однією з обставин, які дестабілізують правопорядок в УВП [10, с. 229–236], а також є детермінантою організованої злочинної діяльності у виправних колоніях [11, с. 64–65]. При цьому в зазначеній інструкції замість того, щоб дати так зване розширене тлумачення норми права, її автори в загальних положеннях повторили ті норми ККУ та КВКУ, які пов'язані з реалізацією принципу диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності (виконання покарань), не ліквідувавши прогалини, допущені законодавцем під час регулювання питань роздільного тримання засуджених до позбавлення волі, мова про які велася вище (п. 1.3). Більше того, ДПтСУ ще більше «заплутала» ситуацію із цих питань у п. 2.8 Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, зазначивши, що за індивідуальними нарядами ДПтСУ направляються засуджені, розмістити яких немає змоги через відсутність у регіоні колоній чи секторів визначеного рівня безпеки або через відсутність у регіоні достатньої кількості установ для окремого тримання осіб, яких засуджено за одним вироком суду. Водночас у жодному з розділів чи пунктів інструкції мова про роздільне тримання такої категорії засуджених не ведеться. Не визначено цей критерій класифікації (розподілу) засуджених до позбавлення волі й у ст. 92 КВКУ «Роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях», що обумовлює необхідність видозміни зазначе-

них нормативно-правових актів. Зокрема, ч. 3 ст. 92 КВКУ варто було б доповнити словосполученням «засуджені за одним вироком суду» та викласти в такій редакції: «Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються засуджені за одним вироком суду...» (далі за текстом цієї статті КВКУ).

Деякі елементи протидії організованій злочинності, у тому числі в органах та установах виконання покарань України, визначено в Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України [12], а також у нормативно-правових актах із питань оперативно-розшукової діяльності, що носять конфіденційний характер [13, с. 67–70]. Водночас варто зауважити, що й у зазначених підзаконних актах питання щодо обліку членів організованих злочинних формувань, крім закритих (таємних) джерел у сфері протидії організованій злочинності в Україні, прямо не ставиться. Так, у п. 2.2 Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України зазначено, що в Департаменті інформаційних технологій при Міністерстві внутрішніх справ (далі – МВС) України централізованому обліку підлягають лише засуджені до довічного позбавлення волі (у тому числі ті, які раніше були засуджені до виняткової міри покарання – смертної кари); до позбавлення волі на певний строк; до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; до обмеження волі й арешту незалежно від складу злочину, виду та строку покарання (п. п. 8–12 ст. 51 ККУ) [12]. І жодного слова про членів організованих злочинних формувань. Саме тому логічно було б доповнити п. 2.2 цієї інструкції підпунктом «ж» такого змісту: «Централізованому обліку підлягають члени організованих злочинних формувань, незалежно від виду покарання та місця його відбування».

Аналогічні зміни варто внести й у п. 2.3 Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України – щодо регіонального (місцевого) обліку об'єктів оперативно-довідкового й дактилоскопічного обліку. Особливо актуальним це питання є для органів та установ виконання покарань, позаяк, як свідчить практика, від правильного розподілу засуджених-членів організованих злочинних формувань залежить і протидія таким протиправним об'єднанням у місцях позбавлення волі [14, с. 41–42]. При цьому серед основних джерел надходження інформації та формування особової справи засудженого, як встановили К.А. Автухов та І.С. Яковець, чільне місце посідають дані, що надходять від інших правоохоронних органів (органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України тощо) [15, с. 93]. Крім цього, для отримання об'єктивної й неупередженої інформації про засудженого необхідно вивчати якомога більшу кількість джерел інформації, зіставляючи при цьому отримані дані, розрізняти факти й думки, враховувати суб'єктивні характеристики про особу тощо.

Аналогічні прогалини з означеної проблематики, як показали результати їх аналізу, мають також інші підзаконні нормативно-правові акти, зокрема такі: Наказ МВС України від 30 червня 2009 р. № 285, яким затверджено Положення про управління оперативних розробок Департаменту карного розшуку МВС

України» [16], що є основним суб'єктом взаємодії з оперативними підрозділами Державної кримінально-виконавчої служби України [17, с. 28]; Положення про основи розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості (затверджене Наказом МВС України від 30 квітня 2004 р. № 458) [18], у якому визначено тактичні засоби забезпечення оперативно-розшукової діяльності карного розшуку в боротьбі з організованою злочинністю [19, с. 26–29]; Положення про вдосконалення організації і проведення цільових оперативно-профілактичних операцій та комплексних оперативно-профілактичних відпрацювань (затверджене Наказом МВС України від 16 травня 2003 р. № 496) [20], що важливо з огляду вирішення стратегічних завдань взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю, у тому числі в органах та установах виконання покарань [21, с. 196]; інші відомчі нормативно-правові джерела.

Не створено належних організаційно-правових засад протидії організованій злочинності й у нормативно-правових актах ДПтСУ, розпочинаючи з Типової інструкції з діловодства в органах, установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і навчальних закладах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, затвердженої Наказом ДПтСУ від 29 лютого 2012 р. № 109 [22], та завершуючи іншими загальними джерелами із цих питань.

Висновки. Отже, проблема є очевидною та потребує відповідного реагування на організаційному й правовому рівні з урахуванням змісту, соціально-правової природи та можливостей диференціації й індивідуалізації виконання покарання у вигляді позбавлення волі, а також сучасного стану протидії організованим злочинним угрупованням у місцях позбавлення волі, особливо в контексті запобігання масовим заворушенням засуджених в УВП [23, с. 113–118].

Література

1. Богатирьов І.Г. Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань : [монографія] / І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, М.П. Ільтяй. – Дніпропетровськ : Дніпропетровськ ун-т внутр. справ, 2009. – 188 с.
2. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16 квітня 2009 р. № 7-ра/2009 (справа № 1-9/2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09>.
3. Бараш С.Ю. Адміністративно-правові засади управління Державною кримінально-виконавчою службою України : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С.Ю. Бараш ; ХНУВС. – Х., 2012. – 437 с.
4. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О.А. Банчук, І.О. Дмитрова, З.М. Саїдова, М.І. Хавронюк. – К. : ФОП Москаленко О.М., 2013. – 40 с.
5. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 87. – Ст. 3531.
6. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 93. – Ст. 3389.
7. Тонков Е.Е. Стратегія організації протидії наркоманії в місцях позбавлення волі. Проблеми розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотроп-

них речовин, їх аналогів та прекурсорів / Е.Е. Тонков // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів і слухачів (м. Донецьк, 30 жовтня 2003 р.). – Донецьк : Донецький юрид. ін-т, 2004. – С. 200–204.

8. Про затвердження Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Апеляційну комісію Державної пенітенціарної служби України з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі : Наказ Міністерства юстиції України від 8 лютого 2012 р. № 222/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 14. – Ст. 524.

9. Понятковская Т.Г. Дифференциация ответственности как уголовно-политическая функция рецидива / Т.Г. Понятковская // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування та перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. симпозіуму (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.). – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 191–194.

10. Копотун І.М. Наукові засади визначення факторів, що обумовлюють виникнення у кримінально-виконавчих установах надзвичайних подій кримінального характеру / І.М. Копотун // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2013. – № 7. – С. 229–236.

11. Елеськин М.В. Криминологические проблемы борьбы с организованной преступностью в исправительных учреждениях : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право» / М.В. Елеськин ; Московский ин-т МВД России. – М., 1998. – 219 с.

12. Про затвердження Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативного-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України : Наказ МВС України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 23 серпня 2002 р. № 823/188 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0738-02>.

13. Про затвердження Настанови про діяльність органів і підрозділів внутрішніх справ з попередження злочинів : Наказ МВС України від 25 червня 2001 р. – К., 2001. – 14 с.

14. Кузьмин С.И. Организованные преступные группировки в местах лишения свободы. Методы борьбы / С.И. Кузьмин // Преступления и наказания. – 1995. – № 5. – С. 41–42.

15. Автухов І.А. Реінтеграційний напрям діяльності персоналу установ виконання покарань : [наук.-практ. посібник] / [І.А. Автухов, І.С. Яковець]; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – Х. : Право, 2013. – 148 с.

16. Положення про управління оперативних розробок Департаменту карного розшуку МВС України : затверджене Наказом МВС України від 30 червня 2009 р. № 285. – К., 2009. – 7 с.

17. Кондратьев Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : [монографія] / Я.Ю. Кондратьев. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 444 с.

18. Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості : затверджене Наказом МВС України від 30 квітня 2004 р. № 458. – К., 2004. – 78 с.

19. Бірюков Г.М. Проблеми тактичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності карного розшуку в боротьбі з організованою злочинністю / Г.М. Бірюков // Теорія оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів України / гол. ред. проф. В.Л. Регульський. – Львів : Львівський ін-т внутр. справ при НАВСУ, 2000. – С. 26–29.

20. Положення про вдосконалення організації і проведення цільових оперативно-профілактичних операцій та комплексних оперативно-профілактичних відпрацювань : затверджене Наказом МВС України від 16 травня 2003 р. № 496. – К., 2003. – 32 с.

21. Журавлев В.Ю. Информационное обеспечение оперативно-розыскной деятельности специальных подразделений по борьбе с организованной преступностью органов внутренних дел (организационно-правовые аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розыскная деятельность» / В.Ю. Журавлев ; Харьковский нац. ун-т внутр. дел. – Х., 2003. – 322 с.

22. Типова інструкція з діловодства в органах, установах виконання покарань, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України : затверджена Наказом ДПтС України від 29 лютого 2012 р. – К., 2012. – 63 с.

23. Копотун І.М. Криминологічні та психологічні фактори виникнення масових заворушень в кримінально-виконавчих установах / І.М. Копотун // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2012. – № 6. – С. 113–118.